

Książ, zarys historyczny.

02.02.2010.

Na marginesie

wielkomięjskiego świata.

Rzeczywistość

nielogiczna.

11:16. Książ. Paradoksalne fakty. Dzisiejsza miejscowość jest o wiele uboższa od tejdawnej, rozproszonej dziś po niszczycielskim czasie. Powstała ponad 714 lat temu w zaraniu szlaków handlowych łączących Śląsk z Pomorzem i południowe Niemcy z Wielkopolską. To już, niestety, nostalgiczne wspomnienia, okres bezpowrotny.

[Odsłona I.]. TOUT LE MONDE.

Pierwsze informacje o wsi Książ Śląski [Furstenau (”u” z dwoma kropkami)] napotkać można ok. 1305 r (Furstinow), należy jednak przypuszczać, że metryka miejscowości jest znacznie wcześniejsza i może sięgać połowy XIII w. (1295).

Miejscowość usytuowała się na ważnym wówczas szlaku: Grunberg in Schl. („u” z kropkami) [Zielona Góra na Śląsku] – Freystadt [Kozuchów]. To były dwa potężne powiaty. Silne, przemysłowe miasto Zielona Góra i rolniczy, spory kozuchowski powiat, mający w swoim obrębie rzeczny port na Odrze w Nowej Soli [Neusalz]. Miasto, które z powodzeniem stawało w szranki z Zieloną Górą.

Książ miał dobre łącza z tymi ośrodkami. To wieś typu łańcuchówki, stąd była w późniejszym czasie łatwa do podziału. Jedna odnoga wsi kierowała się ku miejscowości Jarogniewice [Hartmannsdorf]. W okresie późniejszym była tu kolejowa stacja prywatnej, przemysłowej kolei Zielona Góra - Szprotawa [Sprottau], 1911. Druga zaś ku wsi Czasław [Heydau], a stąd też można było dostać się leśnym traktem do Nowej Soli. W czasach późniejszych: do linii kolejowej Zielona Góra - Wrocław [Breslau], 1871, zaś z Poznaniem - 1903.

Miejscowość w końcowym XIII w. z wolna stawała się szlakiem alternatywnym między rozrastającym się obszarem miasta Kozuchów a Żaganiem [Sagan]. Poprzez Zieloną Górę. W Kozuchowie wnoszono obronne mury i obwałowania, które przetrwały do dnia dzisiejszego. W 1310 r. była tu już Rada Miejska i burmistrz. W końcu XIV w. podawany jest już w kronikach istniejący w Książu kościół parafialny pw. Wniebowzięcia NMP, który w końcu XV stulecia otrzymał dzwonnice, na której w r. 1484 założono jeden ufundowany dzwon, a drugi - w 1518 r. Parafia w Książu istniała do I-ej połowy XIX w., kiedy to ok. r.1844 w wyniku pożaru kompletnie został zniszczony kościół. Parafianie uczęszczali do kościoła parafialnego w Ługach [Friedersdorf]., który od r. 1662 został przejęty do protestantów. Lecz cały czas istniał tu cmentarz. W początkowej fazie przy głównym szlaku Kozuchów-Zielona Góra, a później nieco dalej. Oba cmentarze zostały zdewastowane i zniszczone po osadnictwie polskim w 1945 r. Na pierwszym cmentarzu pozostał jedynie betonowy krzyż-pomnik upamiętniający poległych mieszkańców Książa w pierwszej wojnie światowej. Drewnianą dzwonnice rozebrali nowi osadnicy.

Według naszych danych, dzwonnica istniała jeszcze ok. 1957 r., tak twierdzą żyjący świadkowie, którzy w dzieciństwie bawili się na zachowanym wówczas cmentarzu i dzwonnicy. Brakuje danych co do losu dzwonów. Nieopodal, w dzisiejszym budynku była wiejska karczma przed 1945 r.

W XV w. wieś stanowiła własność rycerską i należała do braci Nickela i Hansa von Ebersbachów [patrz: notka nr 1], potem kolejno do rodziny von Dyherrn [notka nr 2], braci Cyrusa i Ludwiga von Rothenburg i Sebastiana von Schwarza.

W czasie wojny trzydziestoletniej (1618-1648) – miejscowość uległa splądrowaniu przez żołnierzy brandenburskich, którzy ponadto publicznie zabili miejscowego wójta, Hansa Arnolda. W r. 1622 okolice zostały spacyfikowane przez najemne oddziały tzw.

„lisowczyków”, które po zakończeniu służby wojskowej powracały do Polski. Dochodziło do grabieży, gwałtów, a nawet morderstw. W latach 1632-1648 Książ był miejscem przemarszu wojsk szwedyjskich, brandenburskich i cesarskich, które kierowały się ku twierdzy głogowskiej. Przemarsze te powodowały ruinę gospodarstw, rzemiosła, a także spore wyludnienia osad. Na początku XVII w. majątek dzierżawił Georg Schonborner [notka nr 3] („o” z kropkami) z Podbrzezia Dolnego [Nieder-Siegersdorf].

Tymczasem pobliski Kozuchów nabierał oznak silnego obiektu oddziałującego na pobliskie miejscowości. Powstawały na terenach po częściowym zburzeniu murów obronnych, nowe domy. Wzniesiono browar, słodownię, magazyny piwa i remizę strażacką. Pod koniec tego wieku nastąpił podział Książa: jedna część była pod władaniem Baltazara von Unruha [notka nr 4] z Zatonia, drugą zajmowała się Helena von Schlichting [notka nr 5].

Z kolei od 1701 r. wszystko przeszło do rąk Siegmunda Wilhelma von Schicka, a po parunastu latach (ok. 1728 r.) Balthazara Riedricha von Luttwitza („u” z kropkami) z Długiego [Langheinersdorf] spod Żagania.

Lecz po jego śmierci powtórnie nastąpił podział miejscowości.

W tym okresie nastąpił szybki rozwój okolicy, jak i całego regionu, a to poprzez przyjęcie Śląska przez Fryderyka II od Habsburgów po śląskich wojnach z 1741 r. Rozwijała się także hodowla owiec na potrzeby powstającego prężnego przemysłu włókienniczego w Zielonej Górze.

W 1791 r. Książ liczył już 270 mieszkańców, był kościół z domem parafialnym, znajdowała się tu szkoła, gospoda, wiatrak, 9 gospodarstw komorników, żyło 15 wolnych chłopów. Łącznie zabudowań można było naliczyć 33. Dziewięć lat później we wsi wybudowano okazały klasycystyczny dwór (istniejący dotąd z zachowaniem pierwotnego wyglądu), adaptowany potem na karczmę.

W końcu XVIII w. do znaczenia dochodzi miejscowe sołectwo. I tak w r. 1844 wymienia się sołtysa Edermana, który był ponadto właścicielem majątku szlacheckiego. W tym czasie wieś liczyła już 45 domów, 372 mieszkańców, w tym wymieniono 11 katolików, posiadała szkołę ewangelicką z 50 uczniami (!), a w skład majątku wchodziły 2 gorzelnie, olejarnia, wiatrak i kuźnia. W pobliżu wsi zaczęto pozyskiwać rudę darniową. Miejscowość stawała się bogatsza.

Około 1873 cały majątek przeszedł na własność grafów (hrabiów) Schack von Wittenau [notka nr 6] z Dziadoszyc [Doringau („o” z kropkami)], potem Heinricha Werdta i Maxa Greulich.

W Kozuchowie natomiast ulice miasta oświetlały już latarnie naftowe, a od 1898 r. - elektryczne. Kwitnie nadal handel i rzemiosło. Rozwijały się cechy: browarników, sukienników, rzeźników, piekarzy, szewców, krawców, bednarzy, garncarzy, powroźników i stolarzy. Funkcjonowała pełną parą fabryka płótna Inianego (zał. w 1751 r.). W r. 1873 powstała wytwórnia lakieru i kitu, w 1828 r. powstała fabryka wyrobów skórzanych, a w 1904 – fabryka kafli. W 1929 r. - zakład produkujący motory do aut i motocykli (G. Rossman – Auto Union).

Niestety, okolica, w tym także Książ ulegała w rozwoju zahamowaniu, rozpoczynał się bowiem „wiek pary” - ożywiona budowa szlaków kolejowych. Dotychczasowe drogowe szlaki pustoszały i tereny leżące przy nich schodziły do roli prowincji.

Rok 1918. Przegrana przez Niemcy wojna, a cesarz Wilhelm II abdykuje (9.11), pogrążając kraj na próg rewolucji socjalistycznej. W niedalekiej Zielonej Górze (11.11.) odbywa się więc, na którym nawołuje się do utworzenia rad robotniczych. Atmosfera jest krytyczna. Grasują grupy zdemobilizowanych żołnierzy. Dzień później w mieście rządzi już władza rewolucyjna. Wprowadzono pełną reglamentację żywności. Wszyscy właściciele piekarni, młynarze, hurtownicy mieli dostarczyć władzom pełny spis zapasów mąki. Ale w Książu nie doszło w tym czasie do rozruchów. Miejscowość nie podlegała rozkazom zielonogórskim.

Niemniej kryzys gospodarczy i hiperinflacja także tu docierała. W Nowej Soli dochodziło do demonstracji i rozruchów. Demolowano sklepy.

W latach 20. XX w. Książ po raz trzeci został podzielony. W latach 1933-44 właścicielem części dóbr był Hermann Waltzer, folwark natomiast znajdował się pod władaniem Fritza Kurza.

W 1933 r. miejscowość liczyła 307 mieszkańców.

Oto lista nazwisk mieszkańców z tego okresu, będącymi właścicielami gospodarstw i majątków: 1. Borchard Karl, rolnik, nr domu 11. 2. Burger (&uor; z kropkami) Robert, rolnik, nr 31 {obecna siedziba redakcji &GL”}. 3. Doil Karl, osadnik {brak wskazania nr}. 4. Dombed Paul, osadnik {jw.}. 5. Drescher Max, kowal, nr 22. 6. Eckert Paul, rolnik, nr 9. 7. Eckert Reinhold, rolnik, nr 37. 8. Eilert August, rycerz, właściciel majątku szlacheckiego, nr 1 {także wł. posiadłości w Zatoniu nr 1}. 9. Flohr Artur, rolnik, nr 34. 10. Flohr August, rolnik, nr 4. 11. Friebel Richard, rolnik, nr 17. 12. Golisch Hermann, rolnik, nr 19. 13. Hahn Gustav, rolnik, nr 2. 14. Hauf Wilhelm, osadnik, {b.nr}. 15. Helbig Robert, rolnik, nr 7. 16. Hellwig Alfred, rolnik, nr 26. 17. Hellwig Reinhard, rolnik, nr 30. 18. Henifchel Richard, rolnik, nr 28a. 19. Hoffmann Ernst, gospodarstwo emerytalne, nr 36. 20. Hoffmann Hermann, nauczyciel szkolny. 21. Hoffmann Paul, rolnik, nr 13. 22. Japtte Karl, rolnik, nr 38. 23. Jensch Mathilde, piekarnia {także, Zatonie nr 17}. 24. Keine-Ruhrmann Wilhelm, dziedzic, właściciel majątku, nr 33 {także posiadłość w Zatoniu, nr 9}. 25. Kupsch Emil, wiejska karczma, nr 21, także poczta. 26. Kurz Fritz, właściciel majątku-folwarku, nr 32 {także Zatonie, nr 10}. 27. Meinel Friedrich, rolnik, nr 18. 28. Menge August, gospodarstwo rentowe, nr 29. 29. Nittolei Paul, rolnik, nr 28. 30. Potratz Hermann, rolnik, nr 11a. 31. Rabiger (&o” z kropkami) Reinhold, brukarz, nr 27. 32. Riedel Wilhelm, rolnik, nr 43. 33. Rothe Richard, urzędnik miejski [a.D. 25]. 34. Rothe Robert, rolnik, nr 8. 35. Runtte Paul, rolnik, nr 12. 36. Schafer (&a” z kropkami) Fritz, rolnik, nr 3. 37. Schulz Herman, murarz, sołtys, nr 25a. 38. Schulz Wilhelm, osadnik. 39. Schulz Paul, dozorca-strażnik, nr 20. 40. Schwarz Adolf, rolnik, nr 16. 41. Teige Gustav, rolnik, nr 35. 42. Tschierschnitz Richard, rolnik, nr 14. 43. Unglaube Gustav, robotnik rolny, nr 39. 44. Unglaube Paul, rolnik, nr 24. 45. Walzer Hermann, właściciel Książa {także posiadłość w Zatoniu nr 4}.

Notki:

1. Ebersbach: Nickel i Hans byli także właścicielami całego Mirocina [Herzogswaldau], 1468 oraz Radwanowa [Sieffersdorf], 1475. Podajemy daty początkowego władania posiadłościami. Ród swoją siedzibę miał w Studzieńcu [Streidesldorf], którą to posiadłość sprzedali w 1691 r.
2. Dyherrn: Friedrich – właściciel Broniszowa [Brunzelwaldau], 1513 oraz Mirocina Dolnego [Niederherzogswaldau], 1501, części, baron Georg Albrecht – zakupił część Mirocina Górnego [Ober-], 1669, i aż do początków XX w. władali nim jego potomkowie, zaś baronowie Dyherrn-Czettriz - do końca II wojny światowej, Ernest zakupił część Mirocina Średniego [Mittel-], 1535, Georg ok. r. 1600 przejął tę część Mirocina Średniego, wł. 1566 pobliskiej wsi Czasław Heydau], a w r. 1705 gotthard wieś sprzedał.
w połowie XVII wszystkie części Mirocina znalazły się na powrót w rękach rodziny, ale w r. ok. 1926 sprzedali dla Paula Schulza.
W XVIII w. wybudowali siedzibę rodu w Mirocinie Górnym jako pałac-rezydencja z parkiem krajoznawczym. Dziś ruina, po grabieży i zniszczeniach po 1945 r.

3. Schonborner (&o” z kropkami):
Georg (radca prawny) był ponadto właścicielem folwarku w &Schonborn” (&o”

z kropkami) w Podbrzeziu Dolnym [Nieder-Siegersdorf]

4. Unruh (Hans, rodzina rycerska ze Stypułowa – Stiplow):

Niczko – wł. Słociny [Reichenau], 1386 r.,

Nickel i Vincent (synowie Hansa) -właściciele Cisowa [Zissendorf], 1388 r.,

Philip i Paul – wł. wsi Solniki [Zolling] (&o” z kropkami), 1404 r.,

Albrecht – wł. Cisowa, 1563, wł. Stypułowa (Środkowego – Mittel-), zm.ok. 1601,

wybudował tu swoją rezydencję,

Albrecht Młodszy (syn w.w. Arbrechta), wł. Cisowa, 1616,

Sigismund Ludwig i Jacob Gabriel (bracia), wł. Czciradza [Zyrus], Górnego, 1481 r.,

jako rodzina rycerska w p.XV w. - właściciele części Podbrzezia Dolnego,

Johann, jeden z trzech wł. Stypułowa, 1506 r.,

Ernest – wł. Sokołowa [Zocklau] (&o” z kropkami), 1578 r.,

Baltazar – wł. cz.Książa, schyłek XVII w.

5. Schlichting:

Hans – wł. Stypułowa Środkowego, 1339 r., aż do XVII w.,

Albrecht - jako jeden z trzech właścicieli Stypułowa Środkowego, zakupił Górny i Średni Miocin, 1512 r., po śmierci odziedziczył jego bratankowie: Asman i Albrecht, a po śmierci Albrechta, Asman swoją część sprzedał Ernestowi v. Dyhern ze Studzieńca, Adam & wł. wsi Drwalewice [Wallwitz], 1681-1702, Helena & wł. cz. Książa, k.XVII w.

6. Wittenau (grafowie):

Schack & wł.Książa, 1873 r.,

Artur Schack von Wittenau & wł. Dziadoszyc, ostatni do końca II wojny światowej.

Pierwsze daty wzmiankujące powstanie miejscowości z obszaru akt. gminy Koźuchów

(wg spisu alfabetycznego):

1. Bielice [Bielitz] & 1220, 2. Broniszów [Brurzelwaldau] -1305, 3. Bulin [Bullendorf] - 1295, 4. Cisów [Zissendorf] -1349, 5. Czciradz [Zyrus] & 1220, 6. Drwalewice [Wallwitz] & 1223, 7. Dziadoszyce [Doringau (& z kropkami)] -1295, 8. Lasocon [Lessendorf] & 1220, 9. Miocin [Herzogswaldau] & 1271, 10. Podbrzezie [Siegersdorf] - 1295, 11. Radwanów [Seiffersdorf] & 1310, 12. Słocina [Reichenau] & 1307, 13. Sokołów [Zocklau (& z kropkami)] - 1295, 14. Solniki [Zolling (& z kropkami)],

wg badań jedna z najstarszych miejscowości na Środkowym Nadodrzu (900 - 600 p.n.e.), osadnictwo, sama wieś powstała & 1220, 15. Studzieniec [Streidesldorf] & 1255, 16. Stypułów [Stiplow] & 1295. 17. Zawada (folwark) [Grundvolwert] & 1544, (Grund & 1845).

18. Troska (folwark) [Sorgevolwert] & 1791.

Spis Ilustracji:

1. Powiat zielonogórski & stan ok. 1933 r.

2. Położenie Książa wg topograficznej mapy ok.1933 r.

3. Aktualna mapa.

4. Lista mieszkańców miejscowości ok. 1933 r.

5. Tytuły gazet, które były dostępne na terenie Książa wraz z urzędowymi drukami.

6. Periodyki wydawane aktualnie przez byłych mieszkańców powiatów zielonogórskiego i kożuchowskiego w Niemczech (kontynuacja przedwojennych tytułów).

7. Rok 1945: sytuacja na froncie na Dolnym Śląsku.

[Odsłona II]. OFENSYWA: VISTULA-ODER OFFENSIVE

Rok 1945, luty.

Nicolaus von Below, adiutant Adolfa Hitlera napisał w swoich wspomnieniach:

"Na południowym odcinku frontu Rusek parł w ostatnich dniach stycznia naprzód na południowy zachód od Wrocławia aż do Odry […] 30 stycznia Hitler zwrócił się po raz ostatni do narodu przez radio. Czegóż innego mógł żądać jak nie poświęcenia aż do ostatka!

'I te ciężkie czasy przetrwamy', powiedział i ciągnął dalej: 'I w tej walce zwycięży nie Azja Środkowa, lecz Europa'. Ciągłe jeszcze wielu jego słuchaczy chwyciło się kurczowo tej słomki 'cudownej broni', która w ostatniej minucie miała odwrócić los"

Heinz Guderian, szef sztabu & Naczelne Dowództwo Wojsk Lądowych [Oberkommando des Heeres -OKH] w "Wspomnieniach żołnierza"

"Ten straszny styczeń potwierdził nasze wszystkie obawy przed wielką ofensywą Rosjan.

Niepojęty wprost sposób kierowania przez Hitlera i sztab operacyjny Wehrmachtu działaniami na froncie zachodnim, zbyt późne przesunięcie punktu ciężkości z frontu zachodniego na front wschodni, mianowanie kompletnego ignoranta w sprawach wojskowych dowódcą Grupy Armii 'Wisła' [gen. płk Gotthard Heinrici & przyp.J.] mającej do spełnienia najtrudniejsze zadanie & wszystko to sprawiło, że działania przeciwnika rozwijały się z niepomiarłą szybkością (…) Czołgi rosyjskie stawały się coraz zuchwalsze. To było powodem, że 26 stycznia Hitler rozkazał sformować 'dywizję myśliwców przeciwpancernych' (…) W rzeczywistości dywizja składała się z kompanii kolarzy; dowodzona przez odważnych podporuczników i wyposażona w panzerfausty miała atakować czołgi T-34 i jeszcze cięższe typy czołgów rosyjskich! Dywizja ta wprowadzana była do akcji oddzielnymi kompaniami. Szkoda było tych odważnych żołnierzy. W pierwszych dniach lutego sytuacja zarówno na Wschodzie, jak na Zachodzie rozwijała się katastrofalnie (…). Grupa Armii 'Wisła' zajmowała słabą przez nią obsadzoną linię biegnącą od Wisły między Grudziądzem i Elblągiem przez Wałcz do Odry na odcinku Schwedt , Zielona Góra. W jej skład wchodziło dwadzieścia pięć dywizji piechoty i osiem dywizji pancernych. Grupa Armii 'Środek' przylegała do Grupy Armii 'Wisła' i sięgała przez Śląsk aż do Karpat. Na północ i południe Od Wrocławia Rosjanie uchwycili już przyczółki nad Odrą. Grupa obejmowała około dwudziestu dywizji piechoty i osiem i pół dywizji pancernych..."

29 stycznia wojska radzieckie 1 Frontu Ukraińskiego [dowódca marsz. Iwan Koniew] sforsowały rzekę Odrę na północ od Nowej Soli [Neusalz], Milsko k. Zaboru [Mitzig k. Fursteneich, &uquot; z kropkami - Saabor], lecz w wyniku silnego obronnego ataku niemieckiego

XXIV Korpusu Pancernego, w skład którego wchodziła 16 Dywizja Piechoty, 25 Dywizja Pancerna, (dalej jako DP), 72 DP Korpusu &uquot;Friedrich&uquot;, 342 DP K &uquot;F&uquot;, 17 DP, 21 DP i 6 Dywizja Piechoty -

będące w składzie 4 Armii Pancernej [dowódca od 21.09.1944 ‐ gen. Fritz Hubert Graser, &uquot;a&uquot; z kropkami], będąca w Grupie Armii &uquot;Wisła&uquot; [dowódca ‐ reichsfuehrer SS Heinrich Himmler]

- Rosjan zmuszono do odwrotu. Kilka dni później przełamano obronę w rejonie Cigacic [Odereck-Tschicherzg]. Byli to żołnierze 3 Armii Gwardii [dowódca ‐ gen.płk. Wasilij Gordow.

Na kierunku natarcia Sowietów stała fortyfikacja tzw. &uquot;Pozycja Środkowej Odry&uquot; - &uquot;Oderstellung&uquot;;

wybudowanej w 1939 r, i składającej się z gęstej sieci żelbetonowych schronów, wyposażonych w ciężkie karabiny maszynowe, stanowiska bojowe, wieże obserwacyjne, okopy, drewniane stanowiska bojowe, magazyny. Ale w latach 1940-43 część wyposażenia przerzucono na Wał Atlantycki, co ostatecznie przesądziło o przełamaniu fortyfikacji.

Obronna linia na naszym omawianym terenie przebiegała wzdłuż lewego brzegu Odry, od przedmieść Wrocławia [Breslau] poprzez Ścinawę [Steinau], Prochowice [Parchwitz], Głogów [Glogau], Bytom Odrzański [Beuthen a.Oder], Nową Sol, Milsko, Cigacice aż do Krosna Odrzańskiego [Crossen].

Odcinek Nowa Sól usytuowany był między wzniesieniem Biała Góra, 5 km od Bobrownik [Bobernig] do Odry i rzeki Biała Woda, 2 km od Kiełcza [Koltsch, &uquot;o&uquot; z kropkami]. Wiosenne roztopy uniemożliwiały Armii Czerwonej prowadzenie natarcia szerokim frontem w dodatku na terenie gęsto liściasto-bagiennym, stąd też ataki przeprowadzono wzdłuż dróg.

Heinz Guderian: &uquot;Front wschodni liczył niecałe sto trzy słabe dywizje piechoty i trzydzieści dwie i pół równie osłabionych dywizji pancernych oraz grenadierów pancernych (…).

W tej sytuacji postanowiłem zwrócić się jeszcze raz do Hitlera, aby zrezygnował z natarcia na Węgrzech i zamiast tego zdecydował zaatakować z rejonu Głogów, Guben na południe i z rejonu Pyrzyce, Choszczno na północy ‐ na słabe jeszcze skrzydła oddziałów rosyjskich, które wbiły się klinem aż nad Odrę między Frankfurtem a Kostrzyniem. Spodziewałem się wzmocnić przez to obronę stolicy Rzeszy i wewnętrznego obszaru Niemiec oraz zyskać na czasie w celu doprowadzenia do wszczęcia rokowań o zawieszenie broni z mocarstwami zachodnimi (…).

Fuehrer odrzucił wszystkie moje propozycje co do ewakuacji(...). Gdy fuehrer znowu zaważwał mnie do pokoju konferencyjnego, powróciłem do sprawy ewakuacji Kurlandii. Wywołałem tym nowy wybuch jego wściekłości. W końcu Hitler stanął przede mną z podniesionymi pięściami, tak że mój pocziwy szef sztabu generał Thomale musiał ciągnąć mnie za poły munduru, aby nas rozdzielić i nie dopuścić do grożącej bójki(...). W końcu istotnie Hitler to zrozumiał(...). Siadł na krześle, poprosił mnie, abym usiadł obok niego, i powiedział 'Proszę, niech pan kontynuuje swój raport. Sztab Generalny wygrał dzisiaj bitwę'. Uśmiechnął się przy tych słowach swym najbardziej uprzejmym uśmiechem. Była to ostatnia bitwa, jaką wygrałem w swym życiu. Cóż, kiedy było za późno! Nigdy jeszcze nie przeżyłem podobnej sceny, nigdy nie widziałem Hitlera w takiej furii&uquot;;

Główne natarcie zgrupowania uderzeniowego 1 Frontu Ukraińskiego rozpoczęło się nieco później, 8 lutego, z jego prawym skrzydłem skierowanym na południową część Ziemi Lubuskiej, w kierunku na Nową Sól i Kożuchów [Freystadt]. Były to działania 3 Armii Gwardii wraz z podporządkowanym jej 25 Korpusem Pancernym [dowódca - gen.mjr J. Fomin] oraz 4 Armii Pancernej generała pułkownika D. Leluszenki i 13 Armii generała pułkownika N. Puchowa.

Armia Czerwona przed sobą miała na Dolnym Śląsku zgrupowany front niemiecki złożony: 208 i 254 Dywizji Piechoty przerzuconej z Czechosłowacji, 8 Dywizję Pancerną z Węgier i 408 z głębi Niemiec. Przegrupowano tutaj 21 Dywizję Pancerną z frontu zachodniego i 18 Dywizję Zmotoryzowaną z Prus Wschodnich, co w konsekwencji dawało Niemcom: 37 dywizji (7 pancernych, 4 zmotoryzowane, i 26 piechoty) Na pierwszej linii było 27 dywizji (4 pancerne, 2 zmotoryzowane i 19 piechoty). Ogółem, jak podliczyli Rosjanie, siły niemieckie wynosiły: 173 tys. żołnierzy, 352 bataliony, 9.170 karabinów maszynowych, 3.300 dział i moździerzy, 670 czołgów i dział szturmowych. Lecz w ciągu 8 i 9 lutego dywizje 3 AG, wsparte przez czołgi 25 Korpusu Pancernego nie zdołały wywalczyć poważniejszego sukcesu na linii Głogowa i dalej Nowej Soli i Zielonej

Góry. Uporczywie bronił się niemiecki XXIV Korpus Pancerny.

Doszło więc do przegrupowania. Marszałek Koniew rozkazał dowódcom 3 AG, 4 Ap i 13 A -rozszerzenie frontu natarcia na drogę Polkowice – Nowe Miasteczko, gdzie znajdował się 25 KP oraz wprowadzona do walki odwodowa 287 Dywizja Piechoty pod rozkazami majora J. Pankratowa. Z kolei gen. Leluszenko skierował 93 Brygadę Pancerną i 22 Brygadę Artylerii Pancernej (będącą w obwodzie w jego armii w rejonie Polkowic) do uderzenia na Nowe Miasteczko [Neustadtel, „a” z kropkami] i Koźuchów, a następnie na Nowogród Bobrzański [Naumburg]. To dało rezultaty. 3 AG w składzie której był: 25 KP, 76 K Piechoty i 287 DP - przełamała w dn. 10 lutego opór niemiecki.

11 lutego 76 K wraz z 93 Brygadą Pancerną i 22 Batalionem Artylerii Pancernej natarli wzdłuż drogi Polkowice-Nowe Miasteczko-Nowa Sól, by po zdobyciu tego ostatniego miasta oraz Koźuchowa – wyjść dalej nad rzekę Bóbr.

12 lutego przełamany został opór Niemców na odcinku Odry a dolnym Bobrem. Tutaj niemiecki XXIV Korpus Pancerny zagrożony został od pozostałych sił Grupy Armii „Środek” (przemianowanej 26.01.45 r. na grupę armii „Północ”; dowódca feldmarsz.

Ernest Busch) i przyparciem całkowitym do Odry. Stąd też dowódca tego Korpusu, generał Walther Nehring, po pozostawieniu silnej załogi w „Festung Glogau”; rozpoczął pośpiesznie

wycofywać podległe jednostki za linię Bobru. Za Bóbr wycofał się również XL Korpus Pancerny, w skład którego wchodziła 608 Dywizja do zadań specjalnych, osławiona z okrucieństwa Brygada SS „Dirlewanger”; Grupa Bojowa „Matterstock”; i 100 Brygada

Pancerna, dowodzony przez generała płk Gotthard Heinrici. To on dotychczas bronił linii Odry od Bytomia Odrzańskiego do ujścia Nysy.

Niemcy wycofywały się, kilka jednostek pojawiło się w Książu, będąca jeszcze tutaj garstka mieszkańców ugościła ich w wiejskiej karczmie. Żołnierze przestrzegali mieszkańców przed okrucieństwami „Iwana”. Spieszyli się w stronę Zielonej Góry do następnego punktu oporu, który teraz mieli wzmocnić. Najprawdopodobniej były to jednostki 6 Dywizji Piechoty.

Tymczasem sowiecka 93 Brygada Pancerna i 22 Brygada Artylerii Pancernej obeszły Nowe Miasteczko, tam już był 76 Korpus od zachodu i przez Borów i Cisów [Zissendorf] ruszyły na Koźuchów.

13 lutego jednostki 25 Korpusu Pancernego i 21 Korpusu zdobyły Bytom Odrzański, padło także pod ciosami 76 K Piechoty Nowe Miasteczko. Przyszedł czas na Koźuchów.

25 KP przechodząc przez Lasocin {Lessorndorf} podeszły miasto od wschodu, a od południa zaatakowała 93 BP i 22 BAP. 76 K Piechoty toczył kilkugodzinny bój.

Miasto było zniszczone, 687 domów, czyli 70 proc. ogółu zabudowań legło w gruzach.

14 lutego prawoskrzydłowe oddziały 21 K Piechoty wkroczyły do Nowej Soli. Rozgorzały uliczne walki. Niemieccy żołnierze, resztki XXXIV K Panc uporczywie bronili miasta, starając się utrzymać węzeł komunikacyjny. Noc z 13 na 14 była decydująca. Ostatnie ogniska opory zlikwidowano w dzień.

Sowiecki 21 K Piechoty parł teraz na Zieloną Górę. Część zgrupowania przemaszerowała przez Książ, nie napotkawszy tutaj żadnego oporu. Mieszkańcy ukryli się w domostwach. Zieloną Górę z wielką determinacją bronili żołnierze 40 Korpusu Pancernego. Mieli ku temu dobre warunki obronne. Miasto otoczone było dużymi masywami leśnymi wraz z wzniesieniami Wału Zielonogórskiego, to zaporą do prowadzenia długotrwałej walki. To także była droga prowadząca na Berlin. Korpus sowiecki zaatakował miasto wzdłuż szosy prowadzącej do Nowej Soli (południowy wschód) i w walce skutecznie związał spore siły niemieckiego garnizonu. W tym czasie główne siły 21 KP utworzyły manewr oskrzydający i wyszły na tyły Niemców od strony północno-zachodniej. To zaskoczyło Niemców. Obrona uległa dezorganizowaniu. Miasto było w praktyce otoczone. Broniono poszczególne domy i ulice, w końcu część żołnierzy wyszła z kleszczy i ukryła się w lasach na południe od miasta. Kilkunastogrupowe jednostki na powrót były w pobliżu Książa.

Zaopiekowali się żołnierzami mieszkańcy. Część (zmotoryzowana) skierowała się w kierunku Jarogniewic [Hartmannsdorf] aby przebijać się w kierunku Krosna Odrz.

Niektórzy uciekali w lasy, przebierając się za cywili. Niestety, nazajutrz Rosjanie wyłapywali pozostałości niemieckiego garnizonu. Do niewoli wzięto 1500 żołnierzy i oficerów, zdobyto magazyny z amunicją i uzbrojeniem. Z tego sukcesu cieszą się też w Moskwie. Uczczono to 20 salwami armatnimi z 224 dział. Dzięki uskrzydłującemu manewrowi – uniknięto przewlekłych walk o miasto, oszczędzając mu zniszczeń.

Nicolaus v. Below: „15 lutego Hitler pojechał po raz ostatni na front. Odwiedził kilka

jednostek wojsk lądowych nad Odrą w okolicy Frankfurtu, między innymi sztab 9 armii generała Bussego. Hitler sprawiał wrażenie, że jest znowu dziarski. Wziął się w garść i nie dał po sobie poznać, że ma zaburzenia nerwowe w ręce. Ale zdolni do samodzielnego osądu żołnierze, z którymi rozmawiał, nie mogli już wierzyć w to, co im mówił. Że muszą utrzymać tę Odrę, to oni sami wiedzieli. Tak samo na pewno wiedzieli i to, że wobec tej jednoznacznej przewagi Rosjan będzie to prawie niemożliwe, jak już raz ta rosyjska ofensywa się zaczęła. Hitler uważał tę wizytę na froncie za szczególnie ważną i sądził, że w ten sposób umacnia w żołnierzach pewność siebie

Heinz Guderian: „15 lutego padły Chojnice, Piła i Tuchola, 16 lutego – Zielona Góra, Lubsko i Żary. Został okrążony Wrocław (...) Prowadzenie wojny przez Rosjan w niemieckich prowincjach cechowało nieopisane okrucieństwo. Część taboru uciekinierów widziałem na własne oczy. Liczne relacje świadków w tej sprawie napływały zarówno do OKH, jak i do Ministerstwa Propagandy. Wtedy na polecenie doktora Goebbelsa poprosił mnie sekretarz stan Naumann z Ministerstwa Propagandy o wypowiedzenie się wobec prasy krajowej i zagranicznej na temat tych metod i zaprotestowanie przeciwko rosyjskim aktom przemocy. 6 marca uczyniłem zadość tej prośbie, ponieważ chciałem przynajmniej podjąć próbę złagodzenia cierpień Niemców, zwracając się z apelem o rycerskość do naszych przeciwników. W moim pośłaniu uwzględniłem również anglosaski terror z powietrza. Niestety, to wołanie o litość nie dało pożądanego skutku. Humanitaryzm i rycerskość zaginęły w tych miesiącach. Furia niewyobrażalnej wojny kierującej się zemstą szalała dalej, a gdy Naumann 10 dni później poprosił mnie o ponowną wypowiedź radiową, odmówiłem wystąpienia przed opinią publiczną. Nie mogłem robić próżnych nadziei memu biednemu narodowi.”

KOMUNIKATY WOJENNE

Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej [fragmenty]:

*11.02.1945.: Wojska 1 Frontu Ukraińskiego sforsowały Odrę w rejonie na północny zachód o Wrocławia (Breslau), przełamały silnie umocnioną obronę niemiecką na zachodnim brzegu rzeki i w ciągu czterech dni działań wdarły się w obronę nieprzyjaciela na głębokość 60 i szerokość 160 km. W toku natarcia wojska Frontu opanowały miasta: Legnicę (Liegnitz), Ścinawę (Steinau), Lubin (Luben, „”), Chojnow (Haynau), Środę Śląską (Neumarkt), i Kąty Wrocławskie (Kanth) oraz zajęły ponad 500 innych miejscowości m.in.: Przedmieście (Priedemost), Grębocice (Gramschutz, „”), Jaczów (Friedenschagen),

Gaworzyce (Quaritz), Brodno (Breitenau), Kostomłoty (Kostenblut), Budziszów Wielki (Gross Braudiss), Tyniec \Legnicki (Gross Tinz), Nową Wieś Lubińską (Neudorf), Gromadkę (Gremsdorf), Chocianów (Kotzensu), Przemków (Primkenau).

*12.02.: Wojska 1 FU, rozwijając natarcie na zachodnim brzegu Odry, 12 lutego opanowały Bolesławiec (Bunzlau) – ważny węzeł komunikacyjny i silny punkt oporu niemieckiego na rzece Bóbr oraz zajęły ponad 100 innych miejscowości, m.in.: Ruszowice (Rauschenbach), Ocice (Ottendorf), Gościszów (Giessmannsdorf), Leszno Górne (Ober Leschen), Trzebień (Kittlitztreben), Kraśnik Dolny (Nieder Schonfeld, „”), Wojciechów (Woitsdorf).

*13.02.: Na północny zachód od LEGNICY (Liegnitz) wojska radzieckie kontynuowały natarcie i zajęły ponad 150 miejscowości, m.in.: Borów (Grossenborau), Siecieborzyce (Ruckersdorf, „”), Świętoszów (Neuhammer), i Lawszowę (Iorenzdorf). Wojska radzieckie okrążyły garnizon wojskowy w Głogowie (Glogau) i rozpoczęły walki w celu jego likwidacji. 12 lutego wojska radzieckie zdobyły w tym rejonie 345 niemieckich samolotów na lotnisku oraz 200 silników samolotowych. Ponadto wzięto do niewoli ponad 700 żołnierzy i oficerów.

*14.02. Wojska 1 FU kontynuując działania zaczepne, zajęły na terytorium niemieckiego Śląska Nowe Miasteczko (Neustadtel, „”), Nową Sól (Neusalz), Szprotawę (Sprottau), Koźuchów (Freystadt), Złotoryję (Goldberg), Jawor (Jauer) i Strzegom (Striegau), duże węzły komunikacyjne i silne punkty oporu niemieckiego oraz zajęły ponad 200 innych miejscowości. 13 lutego wojska Frontu zdobyły w tym rejonie 200 samolotów oraz wzięły do niewoli 2100 żołnierzy i oficerów niemieckich.

*15.02.: Wojska 1 FU kontynuując działania zaczepne na obszarze Brandenburgii i Śląska, 15 lutego opanowały Zieloną Górę (Grunberg, „”), Lubsko (Sommerfeld), Żary (Sorau) - ważne węzły komunikacyjne i silne punkty oporu, oraz zajęły ponad 150 innych miejscowości, m.in.: Świdnicę [k. Zielonej Góry] (Schweidnitz), Nowogród Bobrzański (Naumburg), Jasień (Gassen), Bieniów (Benau), Olszyniec (Wellersdorf), Trzebiów (Tschiebsdorf). 14 lutego wojska frontu wzięły do niewoli ponad 2000 żołnierzy i oficerów oraz zdobyły na lotniskach 120 samolotów nieprzyjacielskich.

*16.02.: Na zachód od ZIELONEJ GÓRY (Grunberg) wojska radzieckie, kontynuując działania zaczepne, wyszły na rzekę Bóbr, gdzie zajęły ponad 50 miejscowości, m.in.: Czerwieńsk (Rothenburg), Ciemnice (Thiemendorf). Połupin (Rusdorf), Nowy Zagór (Deutsch Sagar). Kosierz (Kossar), Wysoką (Weissig), Bogaczów (Riechenau). 15 lutego na południe od Zielonej Góry wojska radzieckie wzięły do niewoli ponad 1500 żołnierzy i oficerów niemieckich oraz zdobyły magazyny wojskowe, w których znajdowało się 350 dział, 1500 luf artyleryjskich i moździerzowych, 1500 ciężkich maszynowych oraz wielkie ilości amunicji.

*18.02.: Na Śląsku wojska radzieckie opanowały Żagań(Sagan) i Nowogród Bobrzański (Naumburg).

*20.02.: W BRANDENBURGII wojska radzieckie kontynuowały działania zaczepne i zajęły miasta: Krosno Odrzańskie (Crossen), Bobrowice (Bobersberg), Krzystkowice (Christianstadt) oraz ponad 80 innych miejscowości.

*15.05.: Na wszystkich frontach zakończono przyjmowanie jeńców niemieckich. [Był to ostatni komunikat wojenny o działaniach Armii Radzieckiej w Europie].

W przygotowaniu:

*Wysiedlenia [Wypędzenia]

*Osadnictwo